

F. Földi Rita

A nevetés-kinevetés pszichológiája és megjelenése a művészetben és politikában

■ Az ókortól tudósok sora állított fel elméletet a nevetés szerepéről, Platónról Schopenhauerig, a modern agykutatás azonban már a kiindulópontjukat is cáfolja. Azt az állítást tudniillik, hogy a nevetés forrása a humor. Erről majd később. Tény, hogy a humor végigkíséri az emberiség történelmét, s bár kifejezési formái korok és szokások szerint változóak, a nevetés vágya az élet része volt, és az is maradt.

Humor és nevetés a művészetben

Mit jelent a művészeknek a humor, a derű? Mondhatnánk, hogy a festő vizuálisan fejezi ki, amit nem tud elmondani, az író pedig szóban mondja el, amit nem tud lerajzolni/lefesteni. A festészetben megjelenő humor egyik legismertebb képviselője, Francisco de Goya 1799-ben alkotta *Los Caprichos* címmel 80 darabból álló sorozatát, melyben kora társadalmát, előítéleteit, tudatlanságát, babonáit figurázza ki. Aligha véletlen, hogy a legismertebb ezek közül éppen *Az értelem álma szörnyeket szül* című grafika.

Bár az első karikatúrisztikus ábrázolások Bruegel munkáiban lelhetők fel (*Paraszttánc*, 1567, *Parasztlakodalom*, 1568), Goya rézkarcai joggal tekinthetők a későbbi karikatúrák előfutárának.

Goya vizuális poénba fordítja Voltaire komikus-ironikus korrajzát (és Leibnitz filozófiájának kigúnyolását), amit a *Candide*-ban olvashatunk. A kortársak közül a felvilágosodás egyik legjelentősebb angol költője, Pope és Swift hasonló szatirikus stílusban ábrázolta kora társadalmát. Azt látjuk, hogy a társadalombírálat – akár vizuálisan, akár irodalmi alkotások révén – az irónia alkalmazásával nyilvánul meg, és sokszor csak az utókor értelmezésében és erkölcsi hozzáállásában tűnik humorosnak, nevetségesnek.

A felvilágosodás szellemi irányzata előtt azonban ritkábban találkozunk a humoros témákkal vagy a nevetés ábrázolásával.

Kundera írja *Halhatatlanság* című könyvében:

„Megállt Michelangelo Dávidja előtt, és elképzelte,

hogy a márványarc nevet, mint Kennedy. Dávid, a férfiszépség eszményképe egy csapásra agyalágyultnak tetszett. Attól kezdve a híres festmények alakjaihoz gyakran hozzáképzelte a nevető száját; érdekes kísérlet volt: a nevetés fintora képes volt tönkretenni a képet! Képzeld el Mona Lisát, amint alig észrevehető mosolya nevetéssé változik, mely felfedi fogsorát és ínyét! Jóllehet, sehol sem töltött el annyi időt, mint a képtárakban, végig kellett néznie Kennedy fényképeit ahhoz, hogy rájöjjön az egyszerű igazságra: a nagy festők és szobrászok, az antik kortól Raffaellóig, sőt talán Ingres-ig, kerülték a nevetés, de még a mosoly ábrázolását is.”

A fenti idézetből látható, hogy a nevetés, a mosoly ábrázolása általában a vizuális poének megjelenítése sokáig nem volt tárgya a művészeteknek. Persze a középkori ember életében is volt helye a jókedvnek. Például a húsvéti ünnepek alatt a templomokban szabad volt nevetni, sőt maga a prédikátor mondott vidám anekdotákat és pikáns tréfákat, hogy ezzel is a vidámmá tegye az újjászületést ünneplő sokaságot. Ez volt a „*risus paschalis*”, a húsvéti nevetés (Jung). Más megközelítésben a sátán kikacagása, jelentéktelenítése, devalválása lehetett a rituális nevetés célja. Azok a középkori hagyományok, melyek a „*bolondok napja*” vagy a „*szamárnépe*” néven ismertek, egyfajta szelepként szolgáltak a szigorú viselkedési szabályok korlátain áttörő felszabadult életöröm kifejezésére.

Ugorjunk nagyot az időben! Hogy a vizuális poénokat a kortárs festészet is kedveli, arra jó példa lehet Mark Tansey, amerikai képzőművész *The Innocent Eye Test* című munkája. Tansey – Goya iróniája helyett – inkább az abszurd eszközeit használja.

A nevetés

Ahogy korábban már utaltam rá, bizony az ókori bölcsek tévedtek, amikor a nevetés forrásának a humort tartották. A nevetés ösztönös, nem tanult viselkedés, már az egészen fiatal csecsemők is mosolyognak az emberi

arcra vagy az arcot formázó ingerre, mosolyognak alvás közben és akkor is, ha a „tele pocak” érzés jó közérzetet idéz elő. Ráadásul a nevetés nem is kizárólag emberi viselkedés.¹ Panksepp (Panksepp, 2000) csimpánzokkal és patkányokkal végzett kísérletei igazolták, hogy a csiklandozásra (játékra, kergetőzésre) fellépő lihegés a majmoknál az emberi nevetésre emlékeztet, a patkányoknál pedig az 50 kHz tartományban „ciripelés” jelenik meg. Azt, hogy kellemes érzést vált ki belőlük, az is bizonyítja, hogy visszavisszatérnek további csiklandozásért. A nevetés evolúciója kapcsán pedig megfogalmazták azt a feltételezést, hogy a csiklandozás testi érintkezés nélküli jelzése lehetett az eredete a viccnek. Ez nagyon hasonló ahhoz, amit a kisgyerekek produkálnak a csiklandozás gesztusára. Panksepp szerint a nevetés az agy jutalmazórendszerét stimulálja, és a társas interakcióra való készség jelzése lehet, ami a szociális együttműködés létrejöttében játszhat szerepet. Ebben az értelemben a nevetés a társas kötődés kialakulását segíti már a korai anya-gyermekkapcsolat során, mert a játékos kommunikációs formák pozitív

erővel bírnak, ezáltal elősegítik az érzelmi kapcsolatokat. A nevetés élettani változásokat idéz elő: feszültségoldó, ellazító hatása mellett az immunrendszer működését is pozitívan befolyásolja. A nevetés szerepet játszik a kötődés kialakulásában, a biztonság és a bizalom légkörét jelenti a gyermek számára. A csecsemőkorban kialakuló bizalom a későbbi évek során a baráti és párkapcsolatok alakulását is meghatározza. Az a – biztonságos, elkerülő, ambivalens, dezorganizált – kötődési mintázat, ami csecsemőkorban kialakul, olyan belső viselkedésmódot hoz létre, ami a későbbi kapcsolatokat is jellemzi. Arra, hogy a nevetésnek mennyire fontos szerepe van a szociális kapcsolatokban, kiváló példát mondott az egyik hozzám járó kisfiú. Az alapvetően értelmes, tehetséges fiúnak beilleszkedési problémái vannak, részben azért, mert saját kortársaival nehezen tud kapcsolatot alakítani, részben azért, mert óra alatt bohóckodik, poénnal szórakoztatja társait, amit a pedagógusok – némileg érthető módon – nehezen viselnek. Az egyik alkalommal kibukott belőle: „ha nem bohóckodok, akkor nem beszélnek velem az osztálytársaim, ha meg igen, akkor jóban vagyunk”. A társas elfogadás vágya hozzátartozik tehát önmagunk elfogadásához, az önmagunkkal való elégedettséghez, a boldogsághoz. Az a pozitív lelkiállapot, amit a nevetés kivált, ha nem is azonos, de nagyon hasonló a boldogság érzéséhez, ami a WHO szerint nem egyszerűen az egészséget befolyásoló tényező, hanem az egészség nélkülözhetetlen része. Közismert, hogy érzelmi állapotok közvetlenül terjedhetnek egyik emberről a másikra – elsősorban az érzelmet közvetítő gesztusok és mimika útján. Először a nevetés utánzása, majd az utánzott érzelmek valódi átélése révén. Az érzelmeik ilyen jellegű átadódását tudományos kutatásokban is dokumentálták. A humornak és nevetésnek a lelki egészséggel való kapcsolatát Gordon Allport, amerikai pszichológus állapította meg elsőként az 1930-as években, s ő ismerte fel azt is, hogy „az *ellen-ségességtől* mentes humor a mentális egészség elengedhetetlen feltétele”. A nevetés, a derű Bagdy Emőke (Bagdy, 2007) összefoglalásában olyan inger, ami a vegetatív idegrendszeri, szervi működésben hozzájárul a szervezet biológiai egyensúlyához, és olyan hormonok – köztük nevéükön örömhormonok – termelődését segíti, amelyek jó közérzetet biztosítanak. A lélektan elsősorban feszültségoldó, szabályozó szerepét hangsúlyozza, és a megküzdés eszközeinek tartja. Az utóbbi évtizedekben a nevetés kutatása új „tudományágat” hozott létre: a gelotológiát (gelos=nevetés), sőt újabb kutatások foglalkoznak a gelotofóbiával (a nevétségessé válástól való félelemmel) is, ami a „csökkent örömképességet” jelenti.

A humor és a nevetés társas jellege

Henri Bergson (Bergson, 1900–1986) különbséget tett a vicc, a komikum és a humor között. Az „emberi szféra”: a reakció, a visszhangot adó, nevető ember. Társak nélkül nincs vicc, humor vagy komikum. Nem véletlen, hogy a humorérzék hiányát ismerik be legkevésbé az emberek. „Az emberek beismernék árulást, gyilkosságot, gyújtogatást, sőt még a műfogsort is meg azt is, hogy parókat hordanak. Na, de ki ismerné el, hogy rossz a humorérzéke?” (Frank Moore Colby) Lássuk be, szívesebben vagyunk derűs, kiegyensúlyozott, humoros emberek társaságában, mint szigorú, unalmas, mogorva személyekkel. A jó humorérzék belépő a társaságba, hasonlóan ahhoz, amikor a vonzó külső miatt egyéb jó tulajdonságokat is feltételezünk valakiről. Ezt a jelenséget a szociálpszichológia „Holdudvar-hatásként” írja le. (Az emberek személypercepciójuk során hajlamosak a személlyel kapcsolatos egyetlen negatív vagy pozitív tulajdonsága alapján azt feltételezni, hogy a személy többi tulajdonsága is összhangban van azzal.) A nevetés és a humor társas jellege miatt nemcsak általában az emberi kapcsolatokban, de a barátságokban, párválasztásban és párkapcsolatban is szerepet játszik. Jóllehet, mást fejez ki a női és mást a férfihumor. Csikós Gábor hivatkozik Bressler egy kutatására, aminek eredménye azt mutatja, hogy a férfiak inkább csak a baráti kapcsolatokban kedvelik a női humort, a párkapcsolatokban inkább a saját humoruk elfogadását értékelik. Tehát elsősorban olyan nők iránt mutatnak érdeklődést, akik nyitottak az ő humorukra. A háttérben olyan okot tételeznek fel, ami a párválasztással áll kapcsolatban, a női nevetés (a férfihumorra) ugyanis az érdeklődést fejezi ki. Ahogy látható ez egy öngerjesztő folyamatként működik, mindkét nem esetében a másik viselkedésmintája jelenti a megerősítést. Ennél frappánsabban fogalmaz Karinthy, kutatás nélkül, ám mélységes emberismerettel: „Ha egyedül vagyok egy szobában, akkor ember vagyok. Ha bejön egy nő, akkor férfi lettem. És annyira vagyok férfi, amennyire nő az, aki bejött a szobába.”

A humor a csoport- és társadalmi kapcsolatokban is fontos funkciót tölt be (Martin, 2007):

- a társas összehasonlításban;
- a hierarchia fenntartásában (a közvélekedéssel ellentétben inkább a főnök viccelődik a beosztott rovására, míg a beosztott humora inkább hízelgő: a magasabb státuszú figyelmének felkeltésére szolgál. Még a főnök viccén való nevetés is hízelgés, különösen, ha az nem is szellemes. Diogenészről, a különc, másokat megbotránkoztató, ugyanakkor bölcs filozófusról számtalan anekdota maradt fenn, frappáns élcei és cselekedetei nemcsak nevetést keltet-

tek, hanem erkölcsi értéket is hordoztak. Egyszer, mikor megkérdezték tőle, melyik állat harapása a legveszélyesebb, azt válaszolta: „a vadállatok közül a rágalmazóké, a háziállatok közül a hízelgőké”. Más alkalommal komoly beszédet mondott, de senki sem figyelt rá. Ekkor füttyörszni kezdett, mire az emberek köré gyűltek. Diogenész megdorgálta őket, amiért az ostobaságokra feszülten figyelnek, de a komoly dolgokra sajnálják az időt.);

– a csoportnormák, társadalmi normák fenntartásában különösen olyan magatartásformákkal vagy tulajdonságokkal – például butaság, babonáság – szemben „alkalmazunk” humort vagy iróniába csomagolt kritikát, amelyek közösségi értékeket sértenek;

– csoportidentitás, csoportkohézió kialakítása, fenntartása, a közös tudás és szokásrendszer révén.

Felesleges hangsúlyozni, hogy különösen a csoport-, a társadalmi normák és az identitás alakításában, fenntartásában igen lényeges szerep hárul mindazokra a művészekre, akik ezt saját területükön alkalmazott eszközökkel elősegítik.

Nevetés és agresszió, humor és agresszió

A humor és a nevetés is kétélű fegyver. Mint ahogy már a nevetés élettani és lelki hatásainál is utaltam rá, a kinevetéstől való félelem már önmagában is pszichés zavaroként jelentkezik. A nevetésnek – amely képes pozitív érzelmeket közvetíteni, segít kapcsolataink erősítésében – lehet negatív hatása is, ha agressziót, fölényhelyzetet, kárörömet, megalázást, megszegényítési szándékot fejez ki. A kinevetés mindig valaki ellen irányuló akcióként, támadásként fogható fel.

Ennek a problémának a tudományos igényű kutatása az USA-ban történt lövöldözések kapcsán kezdődött el. Susan Harter számol be róla (hivatkozás: Ujlaky, 2014), hogy minden esetben arról vallanak az agressziót elkövetők (tehát a

lövöldöző fiatalok), hogy megalázták, kinevették, zaklatták őket a társaik. Egyre gyakrabban hallunk arról is, hogy az interneten és a Facebookon történő zaklatás tragédiához vezet, a zaklatást elszenvadó halálával végződik.²

A nevetés szerepének összefoglalása kapcsán már felmerült, hogy önálló vagy részben önálló körképként jelenik meg a gelotofóbia, a kinevetéstől való félelem. Azért részben önálló, mert sokan a szociális fóbia speciális megnyilvánulásának tartják, háttérben pedig magas szégyenérzetet, félelemérzést és csökkent örömeire való képességet találtak. (Platt és Ruch, 2009; hiv. Ujlaky, 2014) A szégyenérzet kapcsán elsősorban a család szocializációs szerepéről kell szót ejtenünk, kialakulásában ugyanis olyan személyközi kapcsolatok játszanak szerepet, amelyekben az egyén alkalmatlannak érzi magát valamilyen kihívással szemben. A szégyen mindig teljes valónkat érinti, az úgynevezett éntudatos érzelmek közé tartozik. A gyermekkorban (kiemelten a kisgyermekkorban, 2-3 éves kor körül) a már megszerzett önállóság konfliktusa a saját test feletti kontroll alakulásával az önmagában való kételkedés és szégyen érzését váltja ki. A szülői (nevelői) reakciók függvényében azonban olyan belső állapotá válhat, ami hosszan tartó vagy állandó félelmet kelt. Ez válik később a megszegényüléstől való félelem alapjává. Minden olyan helyzetet, amiben az egyén nem érzi magát kompetensnek, megalázonak, szégyenteljesnek fog átélni. Szociális kapcsolataiban szegényes, társas kapcsolataiban alacsonyabb rendűnek érzi magát. Ennek alapján érthetővé válik, hogy miért reagálnak szélsőségesen az őket érő zaklatásra, kinevetésre, és miért fordítják agresszív hajlamaikat önmaguk vagy társaik ellen.

A családi nevelésben bizonyos nevelési szokások – amelyek elsősorban a gyermek negatív értékelésében, folytonos kritizálásában nyilvánulnak meg – döntő szerepet játszanak a szégyenérzet kialakulásában és fennmaradásában. Nem a cselekedetet, hanem magát a gyermeket minősítik, s a nevelés eszközeként alkalmazzák a megvetést, az undor kifejezését, a szeretetmegvonást s még a fizikai bántalmazást is. Figyelemre méltó ugyanakkor, hogy a büntető regulázás efféle módszereinek az ellentéte: a túlzott kényeztetés is kiválthatja a szégyenérzést. A cselekedetek szülői minősítése, a negatív visszajelzések hatására a gyermekek már nagyon korai (24–36 hó) életkorban mutatják a szégyen jeleit.

Az, hogy zavarba ejtő vagy éppen megalázó helyzet láttán empátiával vagy kinevetéssel reagálunk, a családi és később az intézményi szocializációtól függ. A szülők gyakran nevetnek a gyermekek kifejezésein, az új helyzetekben megjelenő viselkedésén és gesztusain, s bár az

esetek többségében ezt jó szándékkal teszik, neveltjeik az ő példájukat követik, amikor másokat kinevetnek. Fontos lenne ilyen alkalmakkal tisztázni, hogy mit is tart mulatságosnak a felnőtt, mert különben a gyermek magára vonatkoztatja, és a későbbiekben a hozzá kapcsolódó szégyen a társas kapcsolatainak alakulását is befolyásolhatja. A kinevetés kellemetlen érzésétől azonban akkor is megóvjuk a gyermeket, ha azt tapasztalja, hogy a szülő önmagán is képes nevetni. Ez a humor pozitív oldalát fogja erősíteni, azt mutatja, hogy hibáinkkal együtt lehetünk szerethetőek, nem kell önmagunkat végletesen komolyan venni. Az önmagunkon nevetés felold, a kinevetés megszégyenít, kívülre helyezi a kontrollt, a viselkedés a külső elvárásokhoz fog igazodni.

A családi és intézményi szocializációs szintéren gyakori a társas interakcióban megjelenő ugratás. Számos verbális és viselkedési formában nyilvánul meg, mint például a beugratós kérdések, ironikus vagy szarkasztikus megjegyzések, gesztusok vagy mimika révén. (Az irónia és szarkazmus az érzelmi vonatkozásokban jelentős eltérést mutat – az első inkább jellemezhető humoros, nem sértő csipkelődésnek, a második maró gúny.) A szakirodalom azonban megkülönböztet kapcsolatépítő és antiszociális ugratást. A kapcsolatépítő ugratás jellemzője, hogy a zavar, amit a célszemély érez, humorral feloldható, ha elérti a viccet, esetleg hasonló formában ríposztózik. Az antiszociális ugratás viszont verbális támadás, aminek a célja a másik megalázása, devalválása. Ez utóbbi jellemző az iskolai zaklatásokra. A szorongó, gátolt, alacsony önértékeléssel rendelkező gyermek nem képes az ugratás megfelelő viszonzására, így állandó céltáblájává válik a zaklatásnak az iskolában és az interneten.

A kinevetésre adott reakció nemcsak a kinevetéstől való félelemben jelenhet meg. Előfordul, hogy a személy kifejezetten keresi vagy maga alakítja azokat a helyzeteket, amelyekben kinevethetik. Az ezt kísérő érzelmi reakció a szórakozás igényét elégíti ki.

A nevetéssel kapcsolatos harmadik viselkedési mód az olyan személyekre jellemző, akik kifejezetten élvezik, ha nevetségessé tehetnek, „szégyenbe hozhatnak” másokat. A szaknyelv őket katageleszticistáknak hívja. Rájuk az empátia és a büntudat érzésének a hiánya is jellemző.

Politikai humor

A politikai humor legális formája a középkorban a tréfamester, a bohóc, az udvari bolond szerepében jelent meg, aki nevével ellentétben nemhogy bolond nem volt, de gyakran az udvar leginkább megbecsült, legnépszerűbb tagjaként tartották számon. Sajátos „foglalkozása” nagy

műveltséget, okosságot, szellemességet és humorérzéklet követelt, hiszen e tulajdonságok nélkül csak állástalan bolond lehetett volna. Legfontosabb kiváltsága a szókimondás, a szabadszájúság volt, amivel, ha megfelelő pillanatban használt, gyakran az uralkodó döntéseit is helyes irányba tudta terelni. Nem véletlenül emlékezik az utókor számos ismert udvari bolondra, akiknek „bolondságait” anekdoták, mesék sokasága őrzi, mint Mátyás király udvarában élő Beckó és Mujkó történeteit. Maga a szerepkör és a humor alkalmazása tette lehetővé akár a társadalmi tabukat érintő témák felvetését, hiszen a tréfába csomagolt támadást nem kell komolyan venni. Lehetőséget adott a visszavonulásra, de a mentálisan kelően felvértezett uralkodó esetén a bölcs belátásra is.

A felvilágosodás századában a társadalomkritika már szélesebb néptömegekhez jutott el a filozófiai, irodalmi és

művészeti alkotások révén, és nem utolsósorban a könyvkiadás növekvő szerepének közvetítésével. Az irónia és szatíra eszközeivel mutatta be és tette nevetségessé az elmentmondásokat, a butaságot, a babonákat. A politikai humor az információ egyre gyorsabb áramlásával – a nyomtatott sajtó, az elektronikus távközlés, a rádió, televízió és különösen az internet elterjedésével – vált „önálló műfajjá”. Ma már a politikai humor minden műfaja – a verbális (vicc, irónia, paródia) és a vizuális (karikatúrák, szatirikus rajzok, fényképek), újabban a mémek és fotoshop is – könnyen hozzáférhető. Nem kivétel ez alól maga a politika sem, hiszen jelen van a választási plakátokon és a Parlamentben is. Séra (Séra, 2009) foglalja össze Moreal (Moreal, 2005) alapján, hogy a politikusok által alkalmazott humornak a negatív információk jelentőségének csökkentése, a beszélővel szembeni kritika eloszlata és a politikai ellenfél nevetségessé tétele a legfontosabb szerepe.

A politikai humor lehetőséget ad arra is, hogy általa polgárok, újságírók, karikaturisták közvetlenül vegyenek részt a valós politika világában. (Mulkay, 1988; hiv. Séra) A politikai humor egyfelől biztosítja a részvételt a társadalmi, politikai folyamatokban, véleményt, kritikát fogalmaz meg, másfelől a politikai támadásnak is eszköze. Alááshatja, devalválhatja egy kormány működését. „Alexander Rose szerint a demokratikus rendszerekben a humor támadásai a politikusok gyengeségei, egyedi tulajdonságai ellen irányulnak, de a politikai rendszer legitimitását nem kérdőjelezi meg”. (Idézi Séra, 2009) A politikai humornak sajátos megnyilvánulási formája a karikatúra, ami általában vizuális poént nyújtó vagy szarkasztikus rajz, ami elsősorban nem szórakoztatni akar, hanem politikai üzenetet hordoz. Séra *A politikai humor* című tanulmányában tudományos igényességgel világít rá, hogy a szerkesztők és olvasók kötődéseit, érzelmeit jelenítik meg, és a közfelfogás befolyásolása, a vélemények alakítása a céljuk. A műfaj kritikai eszköztárának alkalmazása azonban erkölcsi problémákat is felvet. A morális értékek ugyanis koronként és civilizációkként eltérőek, és ami az egyik kultúrában követendő értéknek jelenik meg, a másikban erkölcstelen és áthágthatatlan tabu képez. A nyugati civilizációban a szólásszabadság az egyik legnagyobb vívmány. Milton *Areopagitica* című röpirata (1644) tartalmazta a szólás- és lelkiismereti szabadság jogrendszerbe foglalásának igényét, ami végül 1689-ben vált valóra. Az *Emberi Jogok Egyetemes Nyilatkozata* szerint pedig elidegeníthetetlen jog. (1948)

Az utóbbi évtizedekben azonban a szabadságjogok védelme ürügyén olyan politikai karikatúrák is megjelennek, melyek alapvetően sértik a fentebb említett nyilatkozat első cikkelyét.³

Az első ilyen „karikatúra” 2005-ben látott napvilágot Dániában, de úgy tűnik, a toleráns nyugati civilizáció némely képviselőjének értelmezési gondjai akadtak a szólás szabadságának, illetve szabadosságának elkülönítésében. Ebben csak az egyik probléma Allah prófétának képi megjelenítése – amit az iszlám vallás egyébként tilt –, a másik a karikatúrák agresszív, emberi méltóságot sértő jellege. A „karikatúra-háborúhoz” Németországban, Oroszországban, Franciaországban és Svédországban élő művészek és publicisták is csatlakoztak. A Csehországban megjelent óriásplakát a szólásszabadság elsődlegességét hangsúlyozta az „érzékenységgel” szemben. Talán ők sem olvasták az első cikkelyt. Amellett, hogy a karikatúrák nélkülözik a humort, kifejezetten arra irányulnak, hogy egy vallást és az abban hívó embereket megalázzák. A legnagyobb baj az, hogy nem is értik (vagy úgy tesznek,

mintha nem értenék), hogy ez nem a művészi és szólásszabadság része, hanem támadás és agresszió, a „gyilkos humor” megnyilvánulása. A karikaturisták mélységes empátiahiányról tettek tanúbizonyságot. A nevetségesség tétel – mint azt az iskolai zaklatások kapcsán is láthattuk – hatalmas indulatokat képes kiváltani, és olyan „maladaptív” (rosszul alkalmazkodó) viselkedéseket is maga után vonhat, mint a másokon végrehajtott agresszió. Ennek lehetünk tanúi, amikor fenyegetések, terrortámadások sora jelezte, hogy ebből a „humorból” nem kérnek az iszlám vallás követői. A fenyegetések hatására bekövetkezett bocsánatkérések azonban nem csökkentették sem az érintettek, sem a karikaturisták aktivitását. A humorba öltöztetett legutóbbi franciaországi provokáció azonban véres megtorlásba torkollott, ami megdöbentette Európát. Kérdéses ugyanakkor, hogy a terrortámadás elítélése változtat-e a szólásszabadság elkötelezett híveinek a gondolkodásán. Nem világos ugyanis, hogy a „gyilkos humor” milyen célokat szolgál? Milyen társadalmi szerepet tölt be? Milyen identitás megerősödéséhez, fenntartásához járul hozzá? Mert hogy ezeknek a politikai karikatúráknak a társadalmi normák betartásához nincs köze, az egészen nyilvánvaló. Mintha nem tudnák eldönteni, hogy az emberi méltósághoz vagy a szólásszabadsághoz való jog közül melyiket válasszák. De talán elsősorban nem is a jog, sokkal inkább az erkölcs oldaláról kellene megközelíteni ezt a kérdést, mert bárhogyan nézem, nem látom benne a Reviczky által megfogalmazott, máig érvényes gondolatot:

„Minden valódi humoristában fölhaláljuk a nép szeretetét, bűneinek megbocsátását s a szegénység kultuszát, ezt a legnemesebb demokráciát, és senki előtt ne tessék furcsának, ha azt mondjuk, hogy Jézus az első nagy humorista.”

JEGYZETEK

- 1 Arisztotelész volt az első gondolkodó, aki a nevetést elméleti alapon értelmezte. Szerinte az embert a nevetés különbözteti meg az állatoktól. „Az ember az egyetlen élőlény, amely nevetni képes.” (*Peri zóon morion* – Az állatok részéről, 10. fejezet).
- 2 A Btk 2012 óta egy évig terjedő szabadságvesztéssel büntethető „aki más, annak kiszolgáltatott élethelyzetét kihasználva, arra bír rá, hogy magát megalázó magatartást tanúsítson”. A büntetési plafon két év, ha az illető a „rábírási során ellenszolgáltatást ad vagy ígér”, vagy ha felvételt készít a magát megalázó emberről, és azt a nagy nyilvánosság számára hozzáférhetővé teszi. Önálló törvényi tényállásként létezik a „kiszolgáltatott személy megalázása”. Janecskó Kata, Index, 2013. 07. 23.
- 3 Az Emberi Jogok Egyetemes Nyilatkozata 1. cikk: „Minden emberi lény szabadon születik és egyenlő méltósága és joga van. Az emberek, ésszel és lelkiismerettel bírván, egymással szemben testvéri szellemben kell, hogy viseltessenek.”

IRODALOM

- Bagdy Emöke: *Vitalitásgenerátorok. Szubjektív jóllétérzésünk erősítésének és egészséggondozásának természetes eszközei.* In: Szerk.: Kállai János, Szerk.: Varga József, Szerk.: Oláh Attila: *Egészségpszichológia a gyakorlatban.* Budapest, Medicina Könyvkiadó, 2007, 239–278.
- Henri Bergson [1900]: *A nevetés.* 3. kiadás. Gondolat, Budapest, 1986.
- Michael Billig: *Laughter and ridicule. Towards a social critique of humour.* London, Sage, 2005.
- Boda-Ujlaky Judit–Séra László: *Gelotofóbia, érzelmi intelligencia és alexitímia.* Mentálhigiéne és pszichoszomatika. 2013, 14. évf. 4. sz.
- Boda-Ujlaky Judit: *A gelotofóbia kialakulásának, fennmaradásának és terápiájának szociálpszichológiai faktorai.* PhD értekezés PTE, 2014.
- Csikós Gábor: *Női humor, férfihumor.* Mindennapi pszichológia, 2013.
- Diogenész Laertiosz: *A filozófiában jeleskedők élete és nézetei.* 2. Ford. Rokay Zoltán, 2005.
- Jung Károly: *Húsvéti nevettség a „risus paschalis” kérdéséhez.* Híd, 2006/4 sz.
- Rod A. Martin: *The Psychology of Humor: An Integrative Approach* Burlington, MA: Elsevier, 2007.
- Jaak Panksepp and Lucy Biven: *The Archaeology of Mind: Neuroevolutionary Origins of Human Emotion,* 2012.
- Jaak Panksepp, Jeffrey S Burgdorf, (October 2000). „50 kHz chirping (laughter?) in response to conditioned and unconditioned

tickle-induced reward in rats: effects of social housing and genetic variables.” Behavioral Brain Research 115 (1): 25–38.

Jaak Panksepp: *The Foundations of Human and Animal Emotions.* Affective Neuroscience, 1998.

Peternák Anna: *A konceptuális festészet lehetőségei Mark Tansy művei alapján.* diplomamunka, 2012.

Reviczky Gyula: *A humor pszichológiája,* 1874. In: Válogatott tanulmányok (Bp., Szépirodalmi, 1969)

Séra László: *A politikai karikatúrák humoros és retorikai elemei.* Apertúra, SZTE 5. évf. 4. sz., 2009.

Wintermantel István: *Reviczky Gyula humor-filozófiája.* Irodalomtörténeti Közlemények, (1971).